

“Clichés en vooronderstellingen liggen op de loer”

EEN STROPERIG PROCES

127 jaar vrouwen aan de Utrechtse universiteit

door *Leen Dorsman* - Er is altijd ergens een 'eerste' te noemen. Ook als het gaat over vrouwen aan de Utrechtse universiteit: de eerste studente (1636, Anna Maria van Schurman), de eerste officiële studente (1880, Catharina van Tussenbroek), de eerste vrouwelijke lector (1923, Marianne van Herwerden), de eerste vrouwelijke pedel (1971, Greetje van den Berg). En natuurlijk ook de eerste vrouwelijke hoogleraar in 1917 (Johanna Westerdijk). Het zijn stuk voor stuk mijlpalen en een belangrijk onderdeel van onze herinneringscultuur, maar zij ontnemen ons vaak het zicht op wat er eigenlijk aan de hand is. Daarom is het soms van belang te kijken naar op het oog saaie cijfers, waarmee de aandacht wordt verlegd van de bekende, maar uitzonderlijke individuen, naar al die vrouwen in ons universitaire verleden waarvan we ons de namen niet eens meer herinneren.

Juist bij hen, in hun levensloop, is misschien een antwoord te vinden op de vraag waarom het toch zo lang geduurd heeft dat vrouwen de academische ruimte hebben veroverd. Ik wil daarvan heel in het kort iets laten zien aan de hand van vrouwelijke studenten en vrouwelijke promovendi en beperk me daarbij tot de periode die ruwweg duurt tot aan de Tweede Wereldoorlog, de tijd van de grote doorbraken. Het brede gevecht rond de uitbouw van de aanwezigheid van vrouwen aan de universiteit moest weliswaar nog beginnen, maar het is zeker niet zo dat in die vroege periode slechts een enkeling de stap wist te maken. Integendeel. Het is trouwens lastig genoeg om er iets over te zeggen, want er moet ook over dit tijdvak nog van alles worden uitgezocht.

Laten we beginnen met de studenten. De cijfers over deze periode zijn niet helemaal betrouwbaar, omdat veel vrouwelijke studenten in deeltijd studeerden en om die reden niet werden ingeschreven. Dat zegt al iets: studie werd blijkbaar nuttig geacht, maar student zijn werd klaarblijkelijk minder gewaardeerd. Was dat uit angst bij het thuisfront om hun dochters aan de ruwe studentenzeden bloot te stellen? Als we met dit in het achterhoofd om de vijf jaar een landelijke steekproef nemen vanaf het moment dat vrouwen voor het eerst echt zichtbaar worden aan de universiteit, dan vinden we een gestaag klimmend aantal vrouwelijke studenten: van 2% in 1895, 5% in 1900, 10% in 1905 naar 23% vrouwen in

1939. De Utrechtse cijfers cirkelen daarom heen met af en toe een niet direct verklaarbare uitschieter en een licht achterblijven na 1920. Een gemiddelde van rond de 20% is al tijdens de Eerste Wereldoorlog bereikt. Je zou kunnen verwachten dat het actief kiesrecht voor vrouwen uit 1919 misschien een mentale omslag teweeg zou brengen, maar daarvan is weinig terug te vinden. Er vindt eerder enige stagnatie plaats. Waarschijnlijk moet de verklaring daarvoor gezocht worden in de langdurige economische crises van de jaren twintig en dertig: die lijken vooral voor vrouwen niet goed uit te pakken.

De cijfers laten nog iets zien, namelijk dat ook hier, zoals zo vaak als het over dit onderwerp gaat, clichés en vooronderstellingen op de loer liggen. Lang heeft het idee bestaan dat vrouwen vooral voor de geesteswetenschappen kozen, die de zachte kant van de wetenschappen vertegenwoordigen. Deels klopt dat ook wel, maar al in 1905 bestaat 25-30% van de studenten in de faculteit Wis- en Natuurkunde uit vrouwen en dat blijft min of meer constant tot 1939. In de faculteit Letteren en Wijsbegeerte is het aantal dan ca. 40%. Wat opvalt is dat vooral de geneeskunde achterblijft met 18% vrouwelijke studenten in 1939. Het vaak gehoorde idee dat geneeskunde vooral fysiek een zware studie was en daardoor minder geschikt voor vrouwen, speelt hier waarschijnlijk heel lang nog een rol. Kijken we naar de Utrechtse promoties in deze periode dan zien we dat de eerste pro-

Leen Dorsman

motie door een vrouw plaatsvindt in 1887: het gaat om onze eerste officiële studente, Catharina van Tussenbroek. Het percentage vrouwelijke promoties komt langzamer op gang dan het percentage studerende vrouwen: in de periode 1895 tot 1905 vinden in Utrecht 498 promoties plaats, waarvan vijf door vrouwen (dat is 1%). Van die vijf promoties zijn er één in de rechten, één in de geneeskunde, twee in de wis- en natuurwetenschappen en één in de letteren. Die laatste is interessant. Het is Florence Baudet en zij promoveert in 1904 op 'De maaltijd en de keuken in de middeleeuwen'. Dat bracht de recensent van weekblad De Amsterdammer ertoe te schrijven: "Waarlijk een aardig idee voor een meisje om een wetenschappelijke opleiding te besluiten met een dissertatie over de 'keuken' en also in haar geleerdheid zich aangetrokken voelen tot het huismoederlijk terrein". Het écht aardige is nu dat we een proefschrift als dit zijn gaan zien als een vroege poging om in de geschiedbeoefening af te komen van de dominante en eenzijdige politieke geschiedenis ten gunste van meer sociale geschiedenis en cultuurgeschiedenis.

Het gaat dus met de promoties van vrouwen niet zo snel als met de studie. In de periode 1905-1915 gaat het om 5,6% vrouwen, van 1915-1925 om 8,9% en van 1925-1935 om 9,8%. Opvallend is dat van 1965-1975, vlak voor het promoveren gemeengoed begint te worden, het percentage 4,7 is! In 1975 gaat het om tien vrouwelijke promoties, waarvan zeven in de

geneeskunde of natuurwetenschappen, twee in de letteren en één in de sociale wetenschappen. Cijfers laten dus veel zien, maar geven ook aan dat bij het bestuderen van het vraagstuk van vrouwen in de academie aantallen alleen het antwoord niet geven. Er zijn onverwachte fluctuaties, er spelen verwachtingen mee van de buitenwereld, maar ook facultaire tradities zijn van invloed. Het duurde bijvoorbeeld tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw dat in de geesteswetenschappen promoveren

bon ton werd. Voor die tijd deed je dat niet en dat had niets met het geslacht van de wetenschap te maken.

Voor wie belangstelling heeft voor de rank and file van de Utrechtse wetenschap:

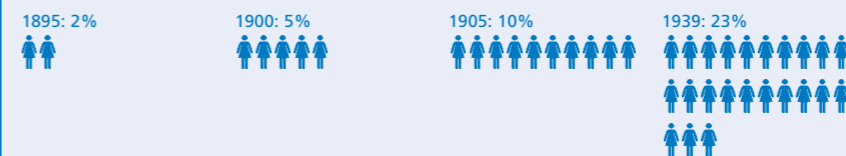
- Het Digitaal Album Promotorium: dap.library.uu.nl
- De Catalogus Professorum: profs.library.uu.nl

Beide zijn doorzoekbaar op geslacht.

Vrouwelijke 'eersten' aan de Utrechtse universiteit (o.m.):

- 1636: Anna Maria van Schurman, de eerste studente
- 1880: Catharina van Tussenbroek, de eerste officiële studente
- 1887: Catharina van Tussenbroek, de eerste promovenda
- 1917: Johanna Westerdijk, de eerste hoogleraar
- 1923: Marianne van Herwerden, de eerste vrouwelijke lector
- 1971: Greetje van den Berg, de eerste vrouwelijke pedel

Landelijke steekproef van aantal vrouwelijke studenten aan de Nederlandse universiteiten:

Een gemiddelde van rond de 20% is al tijdens de Eerste Wereldoorlog bereikt. De Utrechtse cijfers komen in grote lijnen overeen met de landelijke.

Peiljaar: 1939
Aantal vrouwelijke studenten in Utrecht aan de faculteit:

- Wis- en Natuurkunde: ca. 25 tot 30% (al sinds 1905!)
- Letteren en Wijsbegeerte: 40%
- Geneeskunde: 18%

Periode 1895 – 1905:
 totaal 498 promoties, waarvan 1% door vrouwen (493 man, 5 vrouw)

- 1 in de Rechten
- 1 in de Geneeskunde
- 2 in de Wis- en Natuurkunde
- 1 in de Letteren

Percentages promoties door vrouwen in andere perioden:

- 1905 – 1910: 5,6%
- 1915 – 1925: 8,9%
- 1925 – 1935: 9,8%

1965 – 1975: 4,7% promoties door vrouwen

- 7 in de Geneeskunde of Natuurwetenschappen
- 2 in de Letteren
- 1 in de Sociale Wetenschappen

DE UTRECHTSE SENAATSAAL

door *Leen Dorsman* - Ik zal niet licht de brede glimlach vergeten op het gezicht van Yvonne van Rooy toen ze me zei: "Ook al vind je het geen goed idee, ik ga het toch doen. Ik laat voor de Senaatszaal drie vrouwenportretten schilderen en jij... jij mag drie mannen weghalen."

Inderdaad, ik vond het niet zo'n goed idee. De Senaatszaal dateert van 1924; een aanbouw van het Academieggebouw dat in 1894 werd geopend. De stijlbreuk met het oorspronkelijke gebouw is goed zichtbaar in de betegeling van het trappenhuis. Er was al wel een senaatskamer, tegen de aula aangebouwd, maar die werd te klein en paste niet meer bij de structuur van het Academieggebouw. De portretten werden overgebracht naar de huidige Senaatszaal en door de hoogleraar Kunstgeschiedenis Willem Vogelsang gerangschikt: chronologisch, maar met oog voor de dynamiek van al die hoofden zodat ze niet allemaal dezelfde kant opkijken en elkaar niet in de weg zitten. Er bestaan tal van verhalen over de collectie. Zo zouden ze in de oorlog verwijderd zijn en daarna niet meer goed op naam teruggehangen. In de jaren vijftig is wel een echt vergaand besluit genomen: de doeken zijn gemarouffleerd. Ze zijn uit hun raam gehaald en onder druk gelijmd op een harde achtergrond. Daarmee is helaas veel van de oppervlaktestructuur van de verf verdwenen, maar wel kunnen de schilderijen beter bewaard worden in een door zoveel mensen gebruikte zaal.

Ik was tegen die drie nieuwe schilderijen, omdat het statement dat de universiteit als eenzijdig mannenbolwerk daarmee zwakker wordt. Het is nu net of vrouwen er altijd bij hebben gehoord. Dat is helaas onjuist. En die drie verwijderde mannen? Ik zocht een samengaan van drie elementen: weinig over hem bekend, een lelijk schilderij en geen betekenis voor het vakgebied. Die combinatie leverde inderdaad drie slachtoffers op.

Prof. dr. Leen Dorsman is profileringshoogleraar universiteitsgeschiedenis. Hij doceert historiografie en theorie van de geschiedenis.